

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-9-73-70>

УДК 81

Величко І.Г.

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ПРОБЛЕМИ КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ ТА ЇХ ЗМІСТОВНА РОЛЬ У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ В УКРАЇНІ

Анотація. Стаття присвячена одній з найбільш актуальних проблем методики викладання іноземних мов: шляхам та засобам реалізації досягнень в області когнітивної психології та когнітивної лінгвістики в лінгводидактиці (методиці навчання мовам) та методикам викладання іноземних мов в Україні. У статті наведені наочні приклади того, як можна мінімізувати вплив рідної мови на вивчення будь-якої іноземної, за умов, якщо вводити новий іншомовний матеріал не порівнюючи його та не зіставляючи його з перекладом на рідну мову, а виходячи з концептуальних уявлень, що стоять за досліджуваними мовними формами. Відомо, що поняття когнітивізму має латинське походження та означає «пізнання» та «пізнавання» та є складним процесом отримання людиною певних знань та відтворення цих знань у мовленні. Когнітологія, як наука вивчає отримання, збереження та переробку цих знань. Говорячи про проблеми когнітології ми маємо на увазі складні поняття когнітивної обробки та інформаційну трансформацію, що включає ментальну репрезентацію отриманих знань та вміння оперувати ними.

Ключові слова: викладання іноземних мов, лінгводидактика, когнітивна лінгвістика, когнітивний підхід, психологія, когніція, когнітологія, ментальна репрезентація знань.

Velichko Irina

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

PROBLEMS OF COGNITIVE LINGUISTICS AND PSYCHOLOGY AND THEIR MEANINGFUL ROLE IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN UKRAINE

Summary. The article is devoted to one of the most significant problems in teaching foreign languages: the ways and means of achievements' realization in the field of cognitive psychology and cognitive linguistics in lingua-didactics (methods of languages teaching) and teaching methods of foreign languages in Ukraine. The article provides illustrative examples of the methods how everyone can minimize the influence of the mother tongue on learning any foreign language, provide that you introduce new foreign languages' material without comparing it with the translation into your native language, but considering primarily the conceptual ideas of the studied linguistic forms. It is known that the concept of cognition has an ancient Latin origin and means "cognition" and "the process of cognition" and it is quite complicated process of obtaining the certain knowledge by a person and the ability to represent this knowledge in the language and speech. Cognitive science, as a science, studies the acquisition, conservation and processing of any knowledge. When referring to the problems of cognitive science, we mean precisely the complex concepts and processes of cognitive processing and information transformations, which include mental representation of the knowledge acquired by a person and the ability to use this knowledge afterwards. The variety of terms can be explained by the completely different approaches to the concept of cognitive science: this is just an understanding for psychologists, and perception for psycholinguists. The History of Foreign Languages' teaching methods, the emergence and development of new teaching methods have always been and still are closely connected with the new trends in linguistics, psychology and pedagogy. It is clear that these sciences are able to change radically (dramatically) the approach to teaching and learning foreign languages, to promote the development of completely new methods, the emergence of new systems and models of teaching, new didactic technologies. It is not surprising that approaches to teaching foreign languages, based on the knowledge about the cognitive function of language are very popular nowadays. In fact the implementation of cognitive theory into the process of studying has become a new stage in the development of theory and methodology of teaching and learning foreign languages. Thus, the study of complex psychological processes of cognitivism and the formation of certain ideas about the human environment, embodied in the process of speech and the ability to understand the use of certain cognitive worldview concepts and use them in real communicative situations, proves the undeniable effectiveness of cognitive communicative approach in teaching foreign languages in Higher Educational Establishments of Ukraine. In order to minimize the influence of any language, it is necessary not only to correct the separate illogical and incorrect use of lexical units and /or grammatical constructions in a definite way, but also to form a deep knowledge of the conceptual principle of organizing the system of studied foreign language in students' minds.

Keywords: foreign languages teaching, lingua didactics, cognitive linguistics, cognitive approach, psychology, cognition, cognitive science, mental representation of knowledge.

Постановка проблеми. У сучасних умовах вплив соціальних, політичних, економічних, психолого-педагогічних, культурологічних факторів на систему лінгвістичної освіти викликає об'єктивну необхідність відпрацювати абсолютно нові методичні підходи, що сприятимуть максимальній актуалізації особистісно-інтелектуального потенціалу слухача та викликать

наукове зацікавлення загальними положеннями когнітології та розробками когнітивного підходу у викладанні іноземних мов в Україні. Розгляд основних положень когнітивної психології та когнітивної лінгвістики, філософії, психології особистості, теорії та методики викладання іноземних мов свідчить про те, що проблема когнітивного підходу щодо навчання іноземним

мовам до теперішнього часу не отримала ще достатньо глибокої та відпрацьованої науково-теоретичної та практичної бази, у зв'язку з чим вкрай доцільним є глибокий аналіз проблем когнітивної лінгвістики та психології та їх значуща роль у викладанні іноземних мов.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Варто зазначити, що ще з самого початку виникнення когнітивної науки особлива роль відводилась психології і лінгвістиці, підкреслюючи тим самим особливе положення об'єктів їх аналізу - психіки, свідомості та мови – саме в мовленнєво-мисленнєвій діяльності людини.

Когнітивна психологія – це психологія пізнавальних процесів; це особливий когнітивно-орієнтований напрямок у психології, пов'язаний з вивченням ментальних станів і ментальних процесів людини, що характеризують її поведінку [2, с. 45]. Цей напрямок вперше з'явився в американській науці як альтернатива домінуванню біхевіоріальних концепцій, що заперечувала роль свідомості і підходила до інтелекту, в основному, як до здатності навчатися шляхом проб і помилок. Когнітивна ж психологія вивчає те, як люди отримують інформацію про світ, як цю інформацію людина собі уявляє, як вона зберігається в пам'яті і перетворюється у знання і як ці знання впливають на нашу увагу і поведінку в цілому.

Серед найважливіших тем когнітивної психології є, звичайно, мова, яка вивчається тут як інтеріоризована система знань. Мовна компетенція, мовні вміння та навички, нерідко інтерпретуються як система вроджених знань і одним із завдань когнітивної психології є створення такої когнітивної моделі мови і мовної, комунікативної діяльності, яка могла б об'єднати в інтегральній формі всю інформацію про походження мови, про її сприйняття людиною і, нарешті, про її розуміння.

Когнітивна лінгвістика є одним з напрямків лінгвістики, що досліджує механізми вилучення, зберігання і передачі знань за допомогою мови. Виникнення когнітивної лінгвістики пов'язують з іменами Дж. Лакоффа та М. Джонсона [7]. У центрі уваги когнітивної лінгвістики знаходиться мова як загальний когнітивний механізм, як когнітивний інструмент – система знаків, що відіграє певну роль в репрезентації (кодуванні) і в трансформації інформації [3, с. 53]. Мова розглядається як основний засіб фіксації, переробки і передачі знання і виступає в якості своєрідної системи різних маркерів знання» [1, с. 89].

Мовні структури розглядаються при цьому крізь призму загальних знань людини про світ, накопиченого їм досвіду взаємодії з навколишнім середовищем і в тісній залежності від психологічних, комунікативних та культурних чинників. Лінгвістичний аналіз, з точки зору прихильників когнітивної лінгвістики, повинен враховувати не тільки мовну поведінку, але й психічні процеси, які диктують відповідну поведінку. При цьому велике значення приділяється виявленню, опису та поясненню внутрішньої когнітивної структури, базисної для мовця і слухача, а також динаміці мови. При цьому під когнітивною структурою тут і далі можна розуміти, спираючись на роботи О.С. Кубрякової [4], В.З. Дем'янкова [2], Ю.О. Ситнова [5] та ін., фор-

му організації та збереження у свідомості людини образів реальної дійсності.

На думку Р. Гіббса [6], саме прагнення пов'язувати мовні факти із когнітивними структурами і процесами, поряд з широким використанням емпіричних даних інших дисциплін, пояснює і виправдовує назву даного напрямку.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Історія методики викладання іноземних мов, поява та розвиток нових методів навчання мовам завжди були і є тісно пов'язаними з новими тенденціями в лінгвістиці, психології та педагогіці. Зрозуміло, що ці науки здатні докорінно змінити підхід до викладання та навчання іноземним мовам, сприяти розробці абсолютно нових діючих методів, появи нових систем і моделей навчання, нових дидактичних технологій. Не дивно, що останнім часом широкий розвиток отримують підходи до навчання іноземним мовам, в основу яких покладені знання саме про когнітивну функцію мови. Реалізація когнітивної теорії навчання мовам стала фактично новим етапом розвитку теорії і методики викладання та навчання іноземним мовам.

Мета статті. Довести доцільність використання когнітивного-комунікативного підходу у викладацькій практиці в Україні та відслідкувати дієвість вищезазначеного методу.

Виклад основного матеріалу. Зазначимо, що проблема когнітивного підходу щодо навчання різни видам мовленнєвої діяльності та аспектам іноземних мов досліджувалася в ряді дисертацій, монографій, науково методичних статей і наукових доповідей відомих лінгвістів (Н.В. Баграмова, Н.В. Барішніков, Г.В. Єлізарова, С.Ф. Шатилов, Т.Д. Шевченко, А.В. Щепілова, Ю.А. Сітнов, П.К. Бабінська, І.В. Баценко, М.Г. Гез та ін.). Однак на питання про те, як повинні реалізовуватися принципи когнітивізму в методиці і лінгводидактиці, на жаль, поки що немає однозначної відповіді. Більшість дослідників вважають, що реалізація принципу когнітивізму у методиці навчання іноземним мовам передбачає створення адекватних умов, що сприяють або сприятимуть формуванню індивідуальних когнітивних структур, спеціальну підготовку навчального матеріалу, ознайомлення студентів з оптимальними стратегіями засвоєння навчального матеріалу, створення психологічно комфортних умов навчання та таке інше.

Основною причиною тих складнощів, які виникають при вивченні іноземних мов, є вплив рідної мови слухачів. Коли маленька дитина набуває знання рідної мови у процесі спілкування, насамперед, з батьками (звідси, мова *mother tongue*), його мозок ще «не зайнятий» жодною мовною системою, в результаті чого інформація про мову і про процес комунікації безперешкодно закладається в ментальні структури людини. Отримана інформація запам'ятовується і систематизується автоматично, створюючи можливість (шляхом проб і помилок) обирати певні потрібні форми в ході спілкування дитини з оточуючими. Інша справа, коли вже у свідомому віці людина прагне вивчити іноземну мову. У цьому випадку вся інформація про мовну систему сприймається крізь призму рідної мови і на підсвідомому рівні порівнюється з тим, що люди-

на знає на підставі знання рідної мовної системи. У результаті виникає явище так званої «інтерференції» рідної мови.

У лінгвістиці інтерференція визначається як взаємовплив двох або декількох мовних систем або ж взаємодія і взаємовплив співвідносних явищ у двох або декількох мовах, що призводить до певних негативних наслідків (перш за все, до зниження ефективності навчання) у процесі вивчення іноземної мови. Найбільш детально вивчена (і врахована в наявних методиках викладання іноземної мови) інтерференція на фонетичному рівні, а також інтерференція на рівні морфології та граматики. Будь-який викладач іноземної мови, перш за все англійської мови, знає про такі типові помилки студентів, як: неправильне використання префіксів і суфіксів (*unexperienced* замість *inexperienced*); неправильне використання граматичних часів; порушення порядку слів у висловлюванні; неправильна сполучуваність (*strong storm* замість *heavy storm*); неправильне вживання прийменників (*typical for* замість *typical of*) тощо. Але найбільшою проблемою когнітивної лінгвістики та психології у викладанні іноземних мов є інтерференція на рівні семантики під якою ми розуміємо розбіжність смислової інтенції (наміру) мовця із семантикою слів, обраних їм в процесі спілкування іноземною мовою. Так, англійське слово *space* «простір», з одного боку, добре розуміється, наприклад, тими, хто вивчає англійську мову, оскільки воно досить точно відповідає поняттю, означуваному українським словом простір. Наприклад, англійське словосполучення *three-dimensional space* – тривимірний простір легко складається в мові з вже вивчених студентами англійських слів. Однак, цілий ряд контекстів вживання даного слова викликає у студентів труднощі. Так, наприклад, фраза *Towns need more green space* викликає у них нерозуміння, і потрібна досить тривала логічна побудова, щоб відновити сенс. Для цього необхідно пам'ятати, що в українській мові поняття, що позначається словом простір, передбачає наявність певних меж, що є для цього слова визначальним. Наявність будь-яких об'єктів в просторі не фіксується даною номінацією в українській мові, скажімо. На відміну від української мови для англійської мови уявлення про заповнення простору деякими предметами (об'єктами) є визначальним, тому словосполучення *green space* повинно трактуватися як «простір, заповнений зеленими об'єктами». Далі на підставі виведеного знання легко зробити висновок про те, що тут маються на увазі зелені дерева, га-

лявини і таке інше і, таким чином, наведена англійська фраза означає «У містах повинно бути більше парків і скверів / більше зелені».

Висновки і пропозиції. Виходячи з наведеного прикладу, основними завданнями «когнітивного» навчання є допомогти студенту побудувати певне розуміння власної мовної системи. Для цього необхідно надати йому не готові знання, а адекватні певні стратегії оволодіння будь-якою мовою, застосування яких впливатиме на розвиток інтелектуальних здібностей студентів, активізацію їх пізнавальної діяльності, а також призведе до отримання та використання набутих знань.

Обговорюваний аспект, таким чином, виступає одним з найважливіших засобів формування світогляду. Прийоми, що реалізуються в руслі когнітивної спрямованості навчання, мають величезний виховний потенціал. Вони розвивають незалежність мислення людини, її дії, бажання самостійно керувати процесом навчання і оцінювати його, а також сприяють духовному і соціальному розвитку особистості.

Когнітивний аспект проявляється в широкому контекстуальному спілкуванні і необхідно усвідомлювати те, що на мовлення впливають не тільки екстралінгвістичні фактори, але й індивідуальний психічний образ факторів спілкування, який формується в діяльності мовця-слухача. Цей «образ» є сукупністю інтелектуальних умінь і навичок, які є результатом тривалої розумової практики студентів і які не прирівнюються до комплексу комунікативних умінь і навичок. Ці дві групи вступають у складну взаємодію, виправдовуючи тим самим необхідність застосовувати комунікативно-когнітивний підхід у процесі навчання іноземним мовам.

Отже, дослідження складних психологічних процесів когнітивізму та формування певних уявлень про людське оточення, втілених у мовленнєвий процес та здатність із розумінням використовувати виведені певні когнітивні поняття про світосприйняття та використання їх у реальних комунікативних ситуаціях, доводить безперечно дієвість когнітивно-комунікативного підходу при викладанні іноземних мов у вищих навчальних закладах України. Для мінімізації ж впливу будь-якої мови необхідно не тільки коригувати певним чином окреме нелогічне та неправильне вживання лексичних одиниць та/або граматичних конструкцій, але й формувати у студентів глибинні знання концептуальних принципів організації системи досліджуваної іноземної мови.

Список літератури:

1. Беляевская Е.Г. Когнитивные основания изучения семантики слова. Структуры представления знаний в языке. Москва, 1994. С. 88–96.
2. Демьянков В.З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода. *Вопросы языкознания*. 1994. № 4. С. 17–33.
3. Кубрякова Е.С. [и др.] Краткий словарь когнитивных терминов. Москва, 1996. С. 245.
4. Кубрякова Е.С. Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика – психология – когнитивная наука. *Вопросы языкознания*. 1994. № 4. С. 34–47.
5. Ситнов Ю.А. Коммуникативно-когнитивный подход к развитию грамматической компетенции студентов-лингвистов : автореф. дис. д-ра пед. наук : 13.00.02. Пятигорск, 2005. С. 36.
6. Gibbs, R.W.Jr., Wilson, N.L. Bodily action and metaphorical meaning . *Style*. 2002. Vol. 36, p. 409.
7. Lakoff, G., Johnson, M. *Metaphors We Live by*. Chicago, 1980, p. 303.

References:

1. Belyayevskaya, E.G. (1994). *Kognitivnyye osnovaniya izucheniya semantiki slova. Struktury predstavleniya znaniy v yazyke* [Cognitive basis for studying the semantics of the word. Structure for knowledge representing in a language]. Moscow.
2. Dem'yankov, V.Z. (1994). *Kognitivnaya lingvistika kak raznovidnost' interpretiruyushchego podkhoda* [Cognitive linguistics as a kind of interpretive approach]. *Voprosy yazykoznaniiya*, no. 4, pp. 17–33.
3. Kubryakova, E.S. (1996). *Kratkiy slovar' kognitivnykh terminov* [Short dictionary of cognitive terms]. Moscow.
4. Kubryakova, E.S. (1994). *Nachal'nyye etapy stanovleniya kognitivizma: lingvistika – psikhologiya – kognitivnaya nauka* [The initial stages of the cognitivism formation: linguistics-psychology-cognitive science]. *Voprosy yazykoznaniiya*, no. 4, pp. 34–47.
5. Sitnov, Yu.A. (2005). *Kommunikativno-kognitivnyy podkhod k razvitiyu grammaticheskoy kompetentsii studentov-lingvistov* [Communicative and cognitive approach to the development of the grammatical competence of students-linguists.]. Avtoref. dis. d-ra ped. nauk : 13.00.02. Pyatigorsk.
6. Gibbs, R.W.Jr., & Wilson, N.L. (2002). *Bodily action and metaphorical meaning*. *Style*. Vol. 36, p. 409.
7. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live by*. Chicago, p. 303.